

STUDIA HUMANIORA ESTONICA

METHIS

V A B A N U M B E R

15 2015

METHIS

Ajakirja nimi Methis otsesest tähendust ei oma, kuid on inspireeritud kreeka tarkusejumalanna Athena ema Metise nimest, h-täht uues nimes viitab humaniorale.

**Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituut
Eesti Kirjandusmuuseumi kultuurilooline arhiiv**

METHIS. *STUDIA HUMANIORA ESTONICA*

Vabanumber 15 (kevad)

Koostaja: Marin Laak

Toimetajad: Kanni Labi, Tiina Saluvere

Tartu 2015

Saateks	5
Mari-Liis Madisson, Andreas Ventsel Grupuskulaarne identiteediloom paremäärmuslaste võrgusuhtluses	8
Irina Belobrovseva, Aurika Meimre Sõdadevaheline vene emigratsioon suures ilmas ja väikeses Eestis	28
Karin Sibul Suulisest tõlkest Eesti Vabariigi diplomaatilises suhtluses aastatel 1918–1940	47
Madis Kolk Pühaduse performatiivsus ja kristlik teater	64
Rein Heinsalu Postmodernistlikke jooni eesti noore režissuuri lavastustes 1969–1975	82
Eva Näripea „Viimne reliikvia“ ja „Kolme katku vahel“: ruumist eesti ajalookirjanduse ekraniseeringutes	102
Mari Laaniste Sõjakaadrite sobitamine isamaa ekraanidele. Sõda taasiseseisvumisjärgses eesti mängufilmis	120
Maria Mandri Murdelisest tegelaskõnест „Tõe ja õiguse“ I osas	135
Ave Mattheus Tõlkepärl eesti ilukirjanduse algusaegadest – esimene eestikeelne robinsonaad	155
<i>TEOORIAVAHENDUS</i>	
Karl Morgenstern Kujunemisromaani olemusest. Ettekanne, peetud 12. detsembril 1819 Tartu ülikoolis	177
Liina Lukas <i>Bildungsroman</i> – veel üks Tartu lisandus romaaniteooriasse	188
<i>ARVUSTUS</i>	
Arne Merilai Tooma rõõmusõnumid	194

METHIS

Saateks

Ajakirja Methis järjekordne, juba neljas vabanumber toob teieni üheksa värsket uurimust, teooriavahenduse ja arvustuse. Seekordne vabanumber paistab silma interdistsiplinaarsete uurimuste suurema osakaalu ja käsitletavate teemade avara ajalise diapasooni poolest. Number on kultuuriteaduslikul väljal erialaüleselt sünteesiv, näiteks esmakordselt leiata siit ka kaks keeleteaduse alaga külgnevat artiklit lisaks mitmele kirjandus- ja teatriteaduse alastele artiklitele, laiemaks raamiks on nüüdisaegse uue meedia kultuuriprotsesside semiootiline analüüs.

Kuigi ajakiri astutati Eesti Kirjandusmuuseumi ja Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituudi eesti kirjanduse ja teatriteaduse õppetooli koostöös, toob Methis siin avaldavate autorite kaudu ühiste kaante vahele kogu Eesti kultuuriuurimise uuema sõna. Võiks nüüd juba küll öelda, et meie ajakiri on kujunenud uuema kirjandusteaduse ja kultuuriuurimise aktiivseks foorumiks, mis vahendab värsket uurimuslikku sõna, mõtlemist ja teadmist – nii kirjanduse ja teatriteaduse kui ka laiemate kultuuriprotsesside mõtestamisel. Pole kahtlust, et levides nii elektrooniliselt kui paberkujul, on Methis leidnud oma lugeja ja ka koha teiste Eesti ajakirjade – Keele ja Kirjanduse, Akadeemia, Vikerkaare, Loomingu – kõrval.

Kuna Methis on avatud juurdepääsuga e-ajakiri, mis on registreeritud ka paljudes rahvusvahelistes andmebaasides, paneb käesolev vabanumber jätkuvalt rõhku artiklite avamisele pikemates ingliskeelsetes kokkuvõtetes (*Summaries*). Seekordses Methise vabanumbris on esmakordselt lisatud artiklitele ka lühikesed artikli sisu tutvustavad eestikeelsed teesid, et lugejat artiklisse sisenemisel häälestada. Sissejuhatajaks ajakirja olgu ka järgnev kokkuvõte seekordsest numbrist kui tervikust.

Peaaegu kõiki artikleid läbivaks teemaks on rahvuse ja rahvusluse küsimus, seda väga eripalgelistest aspektidest: eestlaste nüüdisaegne paremäärmuslus internetisuhtluse võimaluste juures, pagulaste püüdlused oma kultuuri säilitamisel, noore riigi eneseleidmine ja -tõestamine oma keele tähtsustamise abil, rahvusnarratiivi loomine filmilinal eri aegadel ja erisuguste tingimuste juures, nõukogude ajal pärsitud rahvustunde avaldumisvõimalused tollases teatris ja kinos, omakeelse kultuuri- ja kirjandusruumi laienemine ning murdekeele roll eesti kirjanduses.

Vabanumbri avab Mari-Liis Madissoni ja Andreas Ventseli artikkel eesti paremäärmuslaste võrgusuhtlusest, mis võtab aluseks Roger Griffini teooria väikestest mitteparteilistest üksustest, nn grupuskulitest. Grupuskulitena võib käsitleda veebilehti, ajakirju, aga ka põrandaaluseid koosolekuid. Autorid on Griffini teooriat täiendanud Juri Lotmani kultuurisemiootika ideedega: semiosfääri kontseptsioon valgustab grupuskulite suhtluse eripära ja seal tekkivaid tähendushierarhiaid; koodteksti mõiste selgitab, miks seal domineerivad väga kindlad tähendusloome viisid, vaatamata hüpermeedias kättesaadavale arvamuste

paljususele. Irina Belobrovtseva ja Aurika Meimre artikkel kirjeldab Oktoobrirevolutsiooni järgset vene emigratsiooni – selle sotsiaalset ja demograafilist struktuuri, keskusi, emigrantide tegevust oma ja võõra kultuuri säilitamisel ja arendamisel, eri põlvkondade vahelisi suhteid, eelkõige kirjanduselus, ning haridusküsimusi. Lähemalt on käsitletud vene emigrantide rolli Eesti kultuuris muu maailma taustal. Karin Sibula artikkel annab ülevaate suulise tõlke arengust Eesti Vabariigi diplomaatilises suhtluses kahe maailmasõja vahelisel perioodil. Vaadeldakse, kui palju suulist tõlget kasutati, kellele ja millistel üritustel tõlgiti, kes olid esimesed tõlgid, milline oli suhtumine tõlkesse ja tõlkidesse, millised võõrkeeled kuulusid haritud eestlaste kultuurilisse kapitali. Riigi, diplomaatia ja tõlgi loova kooseksisteerimise analüüsi on autor kaasanud Pierre Bourdieu sümboolse kapitali mõiste.

Avades ajakirjanumbri etenduskunste plokki, analüüsib Madis Kolgi artikkel performatiivsuse esteetika seisukohast olulisi kunstiteose loome- ja tajutingimuste aspekte ning nende toimet, kõrvutades katoliku ja ortodoksi teoloogilis-esteetilisi arusaamu ning võrreldes katoliikliku kultuuri mõjuvõljas võrsunud teatrikunsti ja teatrivaenulikuma ortodoksi teoloogia kontekstis välja töötatud ikooniteoloogiat. Analüüs näitab, kuidas on võinud tekkida Lääne traditsioonilise teatri puhul kritiseeritud sõnakesksus ja võimetus täita n-ö püha kunsti funktsioone. Rein Heinsoo artikkel vaatlleb postmodernistlikes seostes 1960. aastate lõpu ja 1970. aastate alguse eesti teatri nn uut režissuuri (Evald Hermaküla, Jaan Toominga, Kalju Komissarovi, Kaarin Raidi jt töid). Tema käsitus annab võimaluse mõista teatris toimunud murrangut seotuna kogu maailma teatri suundumustega ja täidab lünga eesti kultuuri postmodernistliku laine senisel uurimisel. Artikkel koondab rohkesti teatritegijate meenutusi, tuues tollased ideed ja pürgimused elavalt lugeja silme ette. Eva Näripea artikkel keskendub kahele eesti ajalooromaani ekraniseeringule: „Viimne reliikvia“ (1969), ning „Kolme katku vahel“ (1970). Autor uurib, missuguseid strateegiaid kasutati filmiruumide loomisel, kuidas suhestuti kirjandusliku lähtematerjaliga ning millised on filmides ajaloonaratiivi ja rahvusliku identiteedi vahekorrad. „Viimses reliikvias“ kasutatakse ajaloolist linna turistliku lavana, kuid selle kulisside taustal etenduv lugu on mitmeplaaniline ja ideoloogiliselt vastuokslik. Teadlikult turistlikkusest hoiduv „Kolme katku vahel“ on sisuliselt aga üllatavalt konservatiivne ning toetab suletud rahvusnarratiivi. Mari Laaniste artikkel analüüsib 21. sajandi sõjateemalisi eesti mängufilme „Nimed marmortahvlil“ (2002), „Detsembrikuumus“ (2008) ja „1944“ (2015) ning telesarja ja telemängufilmi „Tuulepealne maa“ (2008, 2013). Need teosed on temaatikalt ja lähenemisnurgalt üpris sarnased ning retseptatsioon on käsitletud neid riiklikult toetatud propagandadiskursuse osadena. Analüüs osutab, et eesti isamaaliste mängufilmide lihtsustatud, konservatiivsed rahvusnarratiivid ei ole suutnud väärtushinnanguid ja hoiakuid propageerida, vaid tekitavad teistsuguste vaadetega publikus pigem tõrjutuse tunnet.

Maria Mandri artikkel annab esmakordse ülevaate meie kirjandusklassika palju-uuritud teose, A. H. Tammsaare „Tõe ja õiguse“ I osa murdekeelest kui teose sisu ja kompositsiooni toetavast, teadlikult konstrueeritud kunstilisest võttest. Vaadeldes eri tegelaste kõnes esinevate murdejoonte geograafilist tausta, sagedust ja konteksti, jõuab autor järeldusele, et murde kasutamise eesmärgiks oli Tammsaarel realistlikkuse taotluse kõrval peamiselt vastanduste loomine. Ave Mattheuse artikkel viib meid ajas peaaegu 200 aastat tagasi, analüüsides esimest eestikeelset robinsonaadi, mahukat ja originaaltruud tõlget saksa kirjaniku Heinrich Joachim Campe romaanist „Noorem Robinson“, mille autoriks oli Pärnu koolmeister, tollane Eesti Koolmeistrite Kooli õpilane Heinrich Gottlieb Lorenzsonn. Arusaadavalt tollal nii nõudlikule teosele lugejaskonda praktiliselt polnud, tõlge ilmus alles 1842. aastal tugevasti kärbituna, kuid käsikirja jäänud töö annab meile praegu palju teavet eesti keele tollase arengu, aga ka siinse kultuuri- ja haridusmaastiku kohta.

Samast ajajärgust, 1819. aastast pärineb ka teoriavahenduse rubriigis avaldatud Karl Morgensterni loeng „Kujunemisromaanide olemusest“. Karl Morgenstern (1779–1752) oli Tartu ülikooli kauaaegne ja silmapaistev õppejõud, ülikooli raamatukogu ja kunstimuseumi rajaja. Tema väljapakutud romaaniteooria ja žanrinimetused olid selles vallas esirinnas, andes olulise panuse rahvusvahelisse romaaniteooriasse. Liina Lukase saateartikkel valgustab teooria sünni tagamaid ja selle edasist arengut. Arvustuse rubriigis tutvustab Arne Merilaie Vancouveris töötavat eesti kirjandusteadlast Thomas Salumetsa ja tema kahte 2014. aastal ilmunud monograafiat – ingliskeelset biograafiat Jaan Kaplinskist pealkirjaga „Unforced Flourishing: Understanding Jaan Kaplinski“ ja eestikeelset kogumikku „Mõju mõnu“, mille kaksikümne kolm artiklit on varem ilmunud inglise või saksa keeles ning mis nüüd on hõlpsamini kättesaadavad ka eesti lugejaskonnale.

* * *

Koostaja-toimetaja tänusõnad olgu öeldud artiklite autoritele, nende kõrval suurepärase koostöö eest artiklite anonüümsetele retsensentidele, kelle roll on vabanumbri puhul olnud eriti suur. Ajakirja interdistsiplinaarse sisu ingliskeelse kaasaloomise ja vahendamise eest rahvusvahelisele auditooriumile täname professor Tiina Kirssi, ajakirja toimetuskolleegiumi esimeest. Eraldi tänusõnad säravate kaastööde eest erirubriikidesse Liina Lukasele ja professor Arne Merilaie ning muidugi professor Thomas Salumetsale, kes saatis ajakirja toimetusele oma vastvalminud monograafia „Unforced Flourishing“.

Loodame, et sinne Methise number jätkuvalt intrigeerib ja inspireerib nii autoreid kui lugejaid – uurima, kirjutama ja avaldama!

Marin Laak, Kanni Labi